

TỔNG QUAN NGHIÊN CỨU VỀ TỔ CHỨC HOẠT ĐỘNG GIÁO DỤC TRẢI NGHIỆM CỦA HỌC SINH TRUNG HỌC CƠ SỞ THEO TIẾP CẬN NĂNG LỰC TẠI VIỆT NAM

Lê Thị Kim Anh

Trường Trung học cơ sở Cầu Giấy, quận Cầu Giấy, Hà Nội
Email: leanhgiaoduc@gmail.com

Article History

Received: 18/3/2020

Accepted: 26/4/2020

Published: 08/5/2020

Keywords

overview, experiential education, activities, junior high school, competency.

ABSTRACT

Experiential activities are important educational activities in the new general education program to shape and develop students' quality and competence. Currently, this activity has been initially implemented in many different forms at secondary schools. An overview of the research on organizing experience education activities for junior high school students towards capacity-based approach in Vietnam shows that there have not been any in-depth studies on managing this activity from the perspective of managers, and specifically middle school principals. These studies will contribute to the effective organization of experiential educational activities for students in a competency-based approach.

1. Mở đầu

Trong Chương trình giáo dục phổ thông 2018, hoạt động trải nghiệm và hoạt động giáo dục trải nghiệm, hướng nghiệp góp phần hình thành, phát triển các phẩm chất chủ yếu, năng lực chung và các năng lực đặc thù cho học sinh (HS). Do đó, đây được coi là một trong những hoạt động giáo dục quan trọng do nhà giáo dục định hướng, thiết kế và hướng dẫn thực hiện (Bộ GD-ĐT, 2018).

Để đáp ứng mục tiêu này, ngay từ trong quá trình xây dựng và hoàn thiện Chương trình giáo dục phổ thông mới, đã có rất nhiều các công trình quan tâm, nghiên cứu và thực hiện tổ chức triển khai hoạt động giáo dục trải nghiệm (HĐGD TN) ở các cấp học và bước đầu đã đạt được một số kết quả tích cực. Tuy nhiên, để tổ chức HĐGD TN ở các cấp học nói chung, cấp THCS nói riêng thực sự đạt được hiệu quả cao, cần có vai trò chỉ đạo không nhỏ của các cấp quản lý trên nhiều phương diện khác nhau. Do đó, cần phải có những công trình nghiên cứu về tổ chức HĐGD TN cho HS dưới góc độ của Hiệu trưởng trường THCS.

2. Kết quả nghiên cứu

2.1. Một số công trình khoa học nghiên cứu về tổ chức hoạt động giáo dục trải nghiệm cho học sinh trung học cơ sở theo tiếp cận năng lực

- *Nghiên cứu về vấn đề tổ chức HĐGD TN trong nhà trường phổ thông*: Cùng với những định hướng về tổ chức hoạt động trải nghiệm trong nhà trường phổ thông theo Chương trình giáo dục phổ thông 2018, đã có nhiều công trình nghiên cứu về vấn đề tổ chức HĐGD TN trong lĩnh vực giáo dục nói chung và trong nhà trường phổ thông nói riêng:

Nhằm giúp giáo viên có thể tổ chức tốt các hoạt động trải nghiệm, Nguyễn Thị Liên và cộng sự (2016) đã trang bị cho đội ngũ giáo viên phổ thông những kiến thức, kỹ năng cơ bản nhất về hoạt động trải nghiệm sáng tạo thông qua việc trả lời các câu hỏi cốt lõi: hoạt động trải nghiệm sáng tạo là gì; nội dung của hoạt động trải nghiệm sáng tạo; làm thế nào để tổ chức hoạt động trải nghiệm sáng tạo. Cao Thị Sông Hương (2017) đã xác định chu trình học thông qua trải nghiệm, vai trò của giáo viên và HS trong việc học thông qua trải nghiệm, xác định các dạng thức trải nghiệm trong dạy học môn Vật lý; từ đó, thiết kế một số hoạt động trải nghiệm của HS trong dạy học Vật lý. Đào Thị Ngọc Minh và Nguyễn Thị Hằng (2018) đã nghiên cứu một số các mô hình học tập trải nghiệm, đưa ra một số các lý thuyết học tập trải nghiệm như các đặc điểm của học tập trải nghiệm, chu trình học tập trải nghiệm; từ đó, đề xuất các bước thiết kế hoạt động, đặt ra những yêu cầu khi thiết kế, tổ chức hoạt động trải nghiệm trong môn học ở nhà trường phổ thông. Nguyễn Hữu Tuyền (2018) đã đưa ra quan niệm về tổ chức dạy học trải nghiệm trong dạy học môn Toán cho HS ở THCS. Những yếu tố cơ bản ảnh hưởng đến thiết kế hoạt động trải nghiệm trong dạy học môn Toán THCS gồm: đặc điểm tâm lý lứa tuổi HS; môi trường trải nghiệm; vai trò của giáo viên; mục tiêu, yêu cầu cần đạt của Chương trình giáo dục phổ thông mới ở môn Toán THCS; mục tiêu và đặc điểm môn Toán THCS; các bước tổ chức hoạt động trải nghiệm trong dạy học môn Toán trong trường THCS.

Bên cạnh các nghiên cứu định hướng tổ chức hoạt động trải nghiệm, Võ Trung Minh (2015) đã đề xuất nguyên tắc, xác định nội dung và quy trình giáo dục môi trường dựa vào trải nghiệm trong dạy học môn Khoa học ở tiểu học dựa trên mô hình học tập dựa vào trải nghiệm của Kolb; xác định các điều kiện để thực hiện, hướng dẫn xây dựng kế hoạch và minh họa xây dựng một số kế hoạch giáo dục môi trường dựa vào trải nghiệm trong dạy học môn Khoa học. Tường Duy Hải (2017) đã đặt ra vấn đề giáo dục định hướng nghề nghiệp qua hoạt động trải nghiệm sáng tạo trong dạy học Vật lý gắn với bối cảnh địa phương.

- *Nghiên cứu về phát triển năng lực cho HS THCS qua các HĐGD TN:*

Trong chương trình giáo dục phổ thông 2018, mục đích của HĐGD TN đã được xác định rõ là giúp hình thành và phát triển ở HS các năng lực tự chủ và tự học, giao tiếp và hợp tác, giải quyết vấn đề và sáng tạo được biểu hiện qua các năng lực đặc thù, đó là các năng lực: năng lực thích ứng với cuộc sống; năng lực thiết kế và tổ chức hoạt động; năng lực định hướng nghề nghiệp (Bộ GD-ĐT, 2018).

Theo Nguyễn An Ninh (2016), các hoạt động trải nghiệm sáng tạo đã hỗ trợ HS hoàn thiện kỹ năng sống, kỹ năng giao tiếp, làm tăng sự tự tin, trách nhiệm bản thân, tình đoàn kết, yêu thương và khả năng khám phá đặc thù từng môn học của HS; sau các hoạt động trải nghiệm sáng tạo, giúp HS tích lũy được nhiều kiến thức bổ ích từ thực tiễn cuộc sống; góp phần hình thành tư tưởng, tình cảm, trách nhiệm của HS đối với cộng đồng. Việc tổ chức hoạt động trải nghiệm cho các môn thuộc lĩnh vực khoa học xã hội đã được nhiều tác giả trước đó khẳng định về tính thuận lợi và hiệu quả của nó. Phan Thị Hiền (2017), Nguyễn Minh Phong (2017) cho rằng, việc tổ chức các hoạt động trải nghiệm trong phân môn Lịch sử sẽ góp phần phát triển cho HS những năng lực chung và năng lực chuyên biệt như: giải quyết vấn đề; hợp tác; xác định mối quan hệ, ảnh hưởng, tác động giữa các sự kiện, hiện tượng lịch sử; so sánh, phân biệt, khái quát; bên cạnh đó, còn giúp phát triển các kỹ năng mềm như thuyết trình và kể chuyện lịch sử; các năng khiếu khác như hát, múa, đóng kịch... Với cách học thông qua trải nghiệm, HS sẽ có hứng thú học tập, vì các em được trải nghiệm, khám phá thực tiễn trong cuộc sống, xã hội để chiếm lĩnh kiến thức cho bản thân. Đồng thời, thông qua hoạt động trải nghiệm, còn giúp HS phát triển năng lực tự học, tự nghiên cứu; nhận xét, đánh giá và năng lực khái quát vấn đề. Nguyễn Thị Hồng Nhung (2017) trong nghiên cứu về tổ chức các hoạt động trải nghiệm trong môn Ngữ văn đã khẳng định, hoạt động trải nghiệm sẽ giúp hình thành và phát triển cho HS nhiều năng lực chung như năng lực tư duy, năng lực giao tiếp, năng lực sáng tạo, tự chủ, giải quyết vấn đề và làm việc nhóm, năng lực xã hội, năng lực cá nhân...; đồng thời, nâng cao các năng lực đặc thù của môn học như năng lực đọc - hiểu văn bản văn học, năng lực tiếp cận, phân tích, cảm nhận, đánh giá trong quá trình tiếp nhận và năng lực tạo lập văn bản theo những phương thức biểu đạt, những thao tác nghị luận phù hợp.

Với các môn khoa học tự nhiên, các tác giả cũng đã khẳng định mô hình học tập trải nghiệm có ưu thế trong việc tạo cơ hội cho HS được quan sát, thực nghiệm; tìm hiểu và khám phá; vận dụng kiến thức để giải quyết các vấn đề lý thuyết và thực tiễn...; giúp các em trang bị được kiến thức khoa học phổ thông, cơ bản, đầy đủ và chính xác; hình thành thái độ, niềm tin và giá trị khoa học có ý nghĩa đối với học tập và cuộc sống tương lai sau này. Các nghiên cứu trước đó đều khẳng định, hoạt động trải nghiệm giúp phát huy các năng lực chung như: năng lực vận dụng kiến thức vào thực tiễn; năng lực tìm kiếm, thu thập thông tin; năng lực hợp tác, làm việc theo nhóm; năng lực thuyết trình, năng lực nghiên cứu khoa học... Bên cạnh đó, các năng lực riêng biệt theo từng môn học cũng được phát triển, chẳng hạn như khả năng suy luận và chứng minh, phát triển năng lực trí tuệ chung trong môn Toán; năng lực nhận thức kiến thức sinh học;... (Nguyễn Tiến Dũng và Vũ Cẩm Tú, 2016; Trần Thị Gái, 2017; Nguyễn Hoàng Đoàn Huy và Bùi Thanh Diệu, 2017; Nguyễn Hoàng Anh, 2018).

Sau khi tổ chức các HĐGD TN cho HS, có thể nhận thấy HS trở nên hứng thú hơn với môn học, chủ động, tích cực tham gia thực hiện hoạt động trải nghiệm. Các em được thực hành nên hiểu sâu kiến thức lý thuyết đã học, có khả năng vận dụng được kiến thức trong đời sống hàng ngày. Bên cạnh đó, dạy học chủ đề tổ chức theo mô hình hoạt động trải nghiệm sáng tạo góp phần giúp HS hình thành và phát triển các năng lực: giải quyết vấn đề; hợp tác; giao tiếp; tìm kiếm, thu thập thông tin; phân tích, tổng hợp; thuyết trình theo định hướng phát triển giáo dục của nước ta (Nguyễn Tiến Dũng và Vũ Cẩm Tú, 2016).

2.2. Một số nghiên cứu về quản lý việc tổ chức hoạt động giáo dục trải nghiệm cho học sinh trong nhà trường

Vấn đề tổ chức quản lý HĐGD TN cho HS các cấp từ mầm non đến đại học mới được quan tâm trong thời gian gần đây. Một số nghiên cứu đã tìm hiểu được thực trạng quản lý hoạt động trải nghiệm của HS, từ đó đề xuất các biện pháp để nâng cao hiệu quả quản lý hoạt động trải nghiệm (Huỳnh Ngọc Phó Châu, 2019; Nguyễn Thu Hương, 2018; Phạm Thị Kim Chung, 2018). Một số vấn đề về công tác quản lý HĐGD TN cũng đã được xác định ở các nghiên cứu trước đó như: *quản lý hoạt động giáo dục ngoại khóa tại trường phổ thông cần phối kết hợp hoạt động giáo dục*

ngoại khóa với giáo dục chính khóa hướng đến nâng cao chất lượng giáo dục ngoại khóa, nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện HS, đáp ứng xu thế phát triển, hội nhập quốc tế (Hà Thị Kim Sa, 2018). Cần nâng cao khả năng quan sát, phân tích, đánh giá tổng hợp... tạo những tác động tốt đối với các mối quan hệ giữa thầy và trò, giữa HS với HS, giúp tạo nên sự hứng thú học tập (Trương Diệu Mỹ và Ngô Quang sơn, 2017).

Bên cạnh đó, cũng đã có những nghiên cứu khái quát ban đầu về cơ sở lý luận về quản lý hoạt động trải nghiệm. Xác định được nội dung quản lý hoạt động trải nghiệm theo các chức năng quản lý cơ bản: xây dựng kế hoạch, tổ chức, chỉ đạo và kiểm tra đánh giá; đề ra các biện pháp quản lý HĐGD TN. Các nghiên cứu trước đó đã đề xuất được những biện pháp chung như: tăng cường nhận thức về tầm quan trọng của HĐGD TN qua việc nâng cao nhận thức của cán bộ quản lý, giáo viên và phụ huynh HS; nâng cao năng lực cho giáo viên qua việc bồi dưỡng đội ngũ giáo viên về xây dựng kế hoạch và tổ chức các HĐGD TN; tăng cường quản lý HĐGD TN qua việc xây dựng các văn bản hướng dẫn, quy chế tổ chức hoạt động, quy chế kiểm tra, đánh giá hoạt động ngoài giờ lên lớp theo hướng tổ chức HĐGD TN; tăng cường kiểm tra, đánh giá hoạt động dạy học theo hướng trải nghiệm sáng tạo; chỉ đạo đổi mới kiểm tra - đánh giá kết quả học tập của HS; tăng cường cơ sở vật chất cho HĐGD TN qua việc thực hiện xã hội hóa các nguồn lực phục vụ cho HĐGD TN; tăng cường sự phối hợp giữa gia đình, nhà trường và xã hội trong HĐGD TN.

Các biện pháp này đã được các tác giả Phạm Thị Lệ Nhân (2015), Lê Thị Thúy Mai (2017), Chu Thị Ngân (2018),... đề xuất và thực nghiệm với chủ thể quản lý và quá trình giáo dục trải nghiệm cho các đối tượng khác nhau và đã khẳng định được tính khả thi và hiệu quả. Các nghiên cứu cũng chỉ ra một số biện pháp đặc thù theo quá trình giáo dục trải nghiệm cho các đối tượng khác nhau, như biện pháp *Đổi mới công tác xây dựng kế hoạch tổ chức thực hiện hoạt động giáo dục ngoài giờ lên lớp theo hướng xã hội hoá, đa dạng hóa môi trường tổ chức thực hiện* (Chu Thị Ngân, 2018; Phạm Thị Lệ Nhân, 2015).

2.3. Một số bình luận về vấn đề nghiên cứu

Có thể thấy rằng, đã có những công trình nghiên cứu về vấn đề tổ chức HĐGD TN cho HS phổ thông nói chung và HS THCS nói riêng. Đa số các công trình đã nghiên cứu, tìm hiểu sâu về vấn đề tổ chức HĐGD TN như thế nào để đạt hiệu quả dựa trên góc độ của giáo viên với các vấn đề như đưa ra khái niệm về hoạt động trải nghiệm, vai trò của giáo viên và HS khi dạy học trải nghiệm; nội dung, chu trình, mô hình, cách thức thiết kế, triển khai HĐGD TN,... khi dạy học các môn học trong trường THCS. Tuy nhiên, dựa vào tổng quan nghiên cứu, có thể thấy một số vấn đề còn bỏ ngỏ, chưa được giải quyết một cách triệt để. Cụ thể:

- Cần có công trình nghiên cứu về nội dung quản lý của hiệu trưởng trong xây dựng chiến lược, tổ chức nguồn nhân lực, chỉ đạo, kiểm tra đánh giá, xã hội hoá giáo dục trong tổ chức HĐGD TN cho HS THCS nhằm giúp HS phát huy được điểm mạnh, đạt được những yêu cầu về phẩm chất, năng lực của người công dân tương lai, đặc biệt trong bối cảnh Việt Nam đang thực hiện Chương trình giáo dục phổ thông 2018.

- Muốn tổ chức được hiệu quả các HĐGD TN, việc xây dựng và phát triển chương trình nhà trường là một vấn đề quan trọng; tuy nhiên, hiện nay vấn đề xây dựng và phát triển chương trình nhà trường nói chung và việc quản lý, chỉ đạo công tác này ở các nhà trường vẫn còn ít các nghiên cứu nhắc đến.

- Vấn đề tổ chức các HĐGD TN trong thời đại công nghệ số cũng còn thiếu trong các nghiên cứu trước đây. Với sự hỗ trợ của các công nghệ số như thực tế ảo, thực tế tăng cường, kết nối trực tuyến,... sẽ giúp mở rộng rất nhiều môi trường của các HĐGD TN, giúp tăng cường các năng lực số cho HS. Vấn đề này cũng cần được quan tâm và đẩy mạnh trong thời gian tới.

3. Kết luận

Qua nghiên cứu tổng quan, có thể thấy các công trình nghiên cứu đi trước đã tập trung vào các vấn đề: hoạt động trải nghiệm của HS trên các phương diện nội dung, phương pháp, cách thức tổ chức,...; tổ chức HĐGD TN của một số trường và một số tỉnh. Tất cả các hướng trên đều được nghiên cứu nhưng tập trung nhiều vào thực hiện và phát triển chương trình giáo dục trải nghiệm gắn với một số môn học và hoạt động ngoại khóa, còn các công trình nghiên cứu về tổ chức HĐGD TN cho HS của Hiệu trưởng trường THCS còn ít được đề cập; đặc biệt, các công trình nghiên cứu về tổ chức HĐGD TN ở trường THCS theo tiếp cận năng lực hầu như chưa được nghiên cứu. Ngoài ra, mỗi một vùng miền với những đặc điểm kinh tế, chính trị, văn hóa, xã hội riêng đều tạo nên những điều kiện quản lý riêng biệt, đòi hỏi những giải pháp quản lý phù hợp khi tổ chức HĐGD TN của HS THCS theo hướng tiếp cận năng lực. Vì vậy, cần phải có những nghiên cứu sẽ đề xuất các giải pháp nâng cao chất lượng HĐGD TN ở trường THCS theo đặc thù mỗi vùng dưới góc độ của nhà quản lý.

Tài liệu tham khảo

- Bộ GD-ĐT (2018). *Chương trình giáo dục phổ thông: Hoạt động trải nghiệm và Hoạt động trải nghiệm, hướng nghiệp* ban hành kèm theo *Thông tư số 32/2018/TT-BGDĐT* ngày 26/12/2018.
- Cao Thị Sông Hương (2017). *Học tập thông qua trải nghiệm trong dạy học Vật lí*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt tháng 5, tr 181-184;176.
- Chu Thị Ngân (2018). *Quản lí hoạt động giáo dục văn hóa phi vật thể cho học sinh trung học cơ sở*. Luận án tiến sĩ Khoa học giáo dục, Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên.
- Đào Thị Ngọc Minh, Nguyễn Thị Hằng (2018). *Học tập trải nghiệm - Lí thuyết và vận dụng vào thiết kế, tổ chức hoạt động trải nghiệm trong môn học ở trường phổ thông*. Tạp chí Giáo dục, số 433, tr 36-40.
- Hà Thị Kim Sa (2018). *Đổi mới quản lí công tác giáo dục ngoại khóa, góp phần nâng cao chất lượng giáo dục toàn diện học sinh*. Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Văn Lang, 7(07), 112-117.
- Huỳnh Ngọc Phổ Châu (2019). *Thực trạng quản lí hoạt động trải nghiệm cho học sinh các trường trung học phổ thông thị xã Hương Thủy, tỉnh Thừa Thiên Huế*. Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Huế, 2(50), tr 147-158.
- Lê Thị Thúy Mai (2017). *Một số biện pháp quản lí hoạt động dạy học theo hướng trải nghiệm sáng tạo ở Trường Tiểu học số 1 Đông Sơn, thành phố Đông Hới, tỉnh Quảng Bình*. Tạp chí Khoa học và Công nghệ, Trường Đại học Quảng Bình, 12. http://rc.quangbinhuni.edu.vn:8181/dspace/handle/DHQB_123456789/2817.
- Nguyễn An Ninh (2016). *Thực hiện đổi mới giáo dục phổ thông qua triển khai trường học kết nối, tổ chức hoạt động trải nghiệm sáng tạo và công tác bồi dưỡng giáo viên ở Lào Cai*. Tạp chí Giáo dục, số 390, tr 59-62.
- Nguyễn Hoàng Anh (2018). *Tổ chức hoạt động trải nghiệm trong dạy học Vật lí theo hướng phát triển năng lực cho học sinh*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt tháng 8, tr 207-213.
- Nguyễn Hoàng Đoàn Huy, Bùi Thanh Diệu (2017). *Định hướng vận dụng lí thuyết học tập trải nghiệm vào dạy học các môn khoa học Tự nhiên ở trường trung học cơ sở*. Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, 62(1A), 39-47. <https://doi.org/10.18173/2354-1075.2017-0028>.
- Nguyễn Hữu Tuyên (2018). *Những yếu tố ảnh hưởng tới việc thiết kế hoạt động trải nghiệm trong dạy học môn Toán của học sinh trung học cơ sở*. Tạp chí Giáo dục, số 434, tr 49-53; 63.
- Nguyễn Minh Phong (2017). *Tổ chức hoạt động trải nghiệm trong dạy học Lịch sử 6 chủ đề thời đại dựng nước Văn Lang - Âu Lạc*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt kì 1 tháng 10, tr 55-57.
- Nguyễn Tiến Dũng, Vũ Cẩm Tú (2016). *Xây dựng và triển khai hoạt động trải nghiệm sáng tạo trong dạy học công nghệ ở trường phổ thông*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt tháng 6, tr 128-131.
- Nguyễn Thị Hồng Nhung (2017). *Vai trò của hoạt động trải nghiệm đối với việc dạy học Ngữ văn ở trường trung học cơ sở*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt kì 1 tháng 10, tr 42-45.
- Nguyễn Thị Liên (chủ biên), Nguyễn Thị Hằng, Tường Duy Hải, Đào Thị Ngọc Minh (2016). *Tổ chức hoạt động trải nghiệm sáng tạo trong nhà trường phổ thông*. NXB Giáo dục Việt Nam.
- Nguyễn Thu Hương (2018). *Quản lí hoạt động trải nghiệm ở trường trung học cơ sở theo định hướng đổi mới giáo dục*. Tạp chí Thiết bị giáo dục, số 174, tr 125-128.
- Phạm Thị Kim Chung (2018). *Thực trạng quản lí hoạt động trải nghiệm cho học sinh Trường Trung học cơ sở huyện Thủy Nguyên, thành phố Hải Phòng*. Tạp chí Thiết bị giáo dục, số 182, tr 155-157
- Phạm Thị Lê Nhân (2015). *Quản lí hoạt động giáo dục ngoài giờ lên lớp theo hướng xã hội hóa ở trường trung học phổ thông thành phố Hồ Chí Minh*. Luận án tiến sĩ Quản lí giáo dục, Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam.
- Phan Thị Hiền (2017). *Tổ chức hoạt động trải nghiệm di tích lịch sử địa phương trong dạy học Lịch sử trung học cơ sở*. Tạp chí Giáo dục, số đặc biệt kì 1 tháng 10, tr 58-59; 50.
- Tường Duy Hải (2017). *Giáo dục định hướng nghề nghiệp qua hoạt động trải nghiệm sáng tạo trong dạy học Vật lí gắn với bối cảnh địa phương*. Tạp chí Khoa học, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội, 1, tr 34-41.
- Trần Thị Gái (2017). *Vận dụng mô hình trải nghiệm của David Kolb để xây dựng chu trình hoạt động trải nghiệm trong dạy học Sinh học ở trường phổ thông*. Tạp chí Khoa học, Đại học Quốc gia Hà Nội, 3(33), tr 1-6.
- Trương Diệu Mỹ, Ngô Quang Sơn (2017). *Quản lí giáo dục kĩ năng sống đáp ứng nhu cầu phòng chống ma túy cho học sinh ở các trường trung học cơ sở vùng đồng bằng, trung du và miền núi*. Tạp chí Nghiên cứu dân tộc, số 18, tr 32-36.
- Võ Trung Minh (2015). *Giáo dục môi trường dựa vào trải nghiệm trong dạy học môn Khoa học ở tiểu học*. Luận án tiến sĩ Khoa học giáo dục, Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam.